

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 340.15+347

Гринько Світлана Дмитрівна,

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник Подільської лабораторії Науково-дослідного інституту

приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК ЗАВДАННЯ ШКОДИ ОСОБІ

Постановка проблеми. У той час, коли інші інститути цивільного права встановлюють правові форми для виникнення нормальних правових відносин, деліктні зобов'язання є правовим оформленням реакції суспільства на патологічні процеси – порушення існуючої правової системи. Водночас деліктні зобов'язання запроваджено для виконання правомірної мети – охорони майнових та особистих немайнових прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, держави та інших суб'єктів цивільного права, що проявляється через встановлення обов'язку відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди для того, хто порушив встановлені законом заборони.

Найбільш повний галузевий розвиток деліктних зобов'язань забезпечив ЦК України, де правовому регулюванню відносин із відшкодування шкоди присвячено удвічі більше статей, порівняно з радянськими цивільними кодифікаціями. При цьому цивільне законодавство не просто увібрало у свій зміст більшість положень про відшкодування шкоди, розміщених у підзаконних актах і постановах Пленуму Верховного Суду України, а й забезпечило їх ефективне застосування. Проте сьогодні існує низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних із розумінням зобов'язань внаслідок завдання шкоди особі, а також правовим регулюванням деліктних відносин.

Стан дослідження теми. Що стосується досліджень деліктних зобов'язань, то у радянський період вони були предметом спеціального аналізу у працях Б.С. Антімонова, А.М. Белякової, В.В. Глянцева, С.Є. Донцова, О.С. Іоффе, Ю.Х. Калмикова, О.О. Красавчікова, Г.К. Матвеева, Л.А. Майданіка, В.Т. Нора, І.С. Самощенко, А.О. Собчака,

В.Т. Смірнова, В.О. Тархова, К.А. Флейшиц, Ю.С. Червоного, Х.І. Шварца, К.Б. Ярошенко та ін. У сучасний період в Україні наукове розв'язання низки проблем деліктних зобов'язань здійснювали Д.В. Боброва, О.О. Боярський, Г.С. Волосатий, М.К. Галантич, О.В. Жила, А.І. Загорулько, І.Г. Калетнік, Т.С. Ківалова, О.О. Лов'як, І.С. Ніжинська, О.О. Отрадна, В.П. Паліюк, С.М. Приступа, В.П. Присяжнюк, С.Я. Ременяк, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишка та ін. Проте ні радянські, ні сучасні дослідники деліктних зобов'язань загалом і цивільного права зокрема не вивчали питання зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди особі. Винятком є праця С.Є. Донцова і М.Я. Марініної «Имущественная ответственность за вред, причиненный личности» [1], де вони досліджували вказану проблему на засадах радянського цивільного права. На підставі викладеного можна дійти висновку, що дослідження зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди особі є актуальним, що зумовлює доцільність розгляду цього питання на рівні наукової статті.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз загальних положень зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди особі, визначення прогалин та недоліків цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої особі в Україні, а також дослідження походження зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди особі.

Виклад основного матеріалу. Правова конструкція деліктних зобов'язань внаслідок завдання шкоди особі в Україні побудована на засадах римського приватного права. Такі зобов'язання виникають при завданні людині фізичної шкоди і шкоди

її психологічному стану. Тобто завдання шкоди може виражатися в ушкодженні здоров'я, завданні смерті та особистої образи людини, що становить найбільшу небезпеку: оскільки у збереженні цих благ зацікавлена будь-яка людина, «вони дають можливість працювати і приймати участь у суспільному житті» [1, с. 43]. Таке завдання шкоди належить до сфери дії цивільного права, так як воно порушує майнові або немайнові права фізичної або юридичної особи, а також впливає на майнову сферу потерпілого (ст. 1166 ЦК України). Водночас специфіка зобов'язань внаслідок завдання шкоди особистості полягає в особливій підставі їх виникнення, що має надзвичайний для цивільного обігу характер, – у порушенні нормального функціонування людського організму [2, с. 55]. Сказане зумовило інтерес до таких зобов'язань й серед науковців (А.Д. Власова, М.Р. Габріадзе, Ю.А. Данишіва, О.В. Меліхов, Т.І. Лисенко, Г.В. Кулешов, О.А. Пешкова та ін.) [2-8].

На засадах римського приватного права формується цивільна відповідальність за шкоду, завдану ушкодженням здоров'я за ЦК України, так як такі зобов'язання виникають на підставі спеціального делікту (ст. ст. 1195, 1997). Водночас обов'язок відшкодувати шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичної особи, впливає також із загального (генерального) делікту (ст. 1166 ЦК України).

Аналогічно до римських джерел, де за Законами XII таблиць делікт *injuria* включає завдання каліцтва (*membrum ruptum*) (Т. VIII. 2) і перелом кістки (*os fractum*) (Т. VIII. 3), за цивільним законодавством України шкода, завдана здоров'ю фізичної особи, може виникати внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (ст. ст. 1195, 1997 ЦК України).

На відміну від радянського права, сьогодні в Україні істотно змінено підхід до порядку відшкодування такої шкоди, так як здійснення її відшкодування не залежить від соціального страхування потерпілого. За радянських часів за правилами генерального делікту відшкодовувалася шкода, завдана особі, яка не підлягала соціальному страхуванню (ст. 403 ЦК УРСР 1922 р.; ст. 88 Основ цивільного законодавства 1961 р.; ст. 440 ЦК УРСР 1963 р.; ст. 126 Основ цивільного законодавства 1991 р.). Відшкодування здійснювалося за умовами спеціального делікту в тому випадку, коли потерпіла особа підлягала соціальному страхуванню (ст. ст. 413 і 414 ЦК УРСР 1922 р.; ст. ст. 91, 92 Основ цивільного законодавства 1961 р.; ст. 457 ЦК УРСР 1963 р.). Тобто порядок здійснення такого відшкодування законодавець ставив у залежність від того, чи підлягав потерпілий соціальному страхуванню чи ні [3, с. 1; 4, с. 184].

Особливість зобов'язань внаслідок завдання шкоди особі полягає в тому, що така шкода не може бути відшкодована в натурі та оцінена у грошовому

еквіваленті. Тому об'єктом відшкодування буде не понесена шкода, а лише майнові збитки, пов'язані з майновими втратами потерпілого. «Щоб підтримувати своє існування і вести гідний спосіб життя, – пише О.М. Ерделевський, – потерпілий звертається за такими платними послугами, до яких його змушує каліцтво, і вчиняє пов'язані з цим станом витрати. Він несе витрати для відновлення свого порушеного права на повноцінне і гідне людське життя. Такі витрати становлять реальні збитки потерпілого. Втративши роботу, він втрачає дохід (упускає вигоду), який він не втратив би, якщо б його здоров'я не було ушкоджено. У цілому він несе збитки, які підлягають відшкодуванню в повному обсязі» [5, с. 19]. Подібні міркування висловлювали С.Є. Донцов, М.Я. Марініна, К.К. Яічков та ін. [1, с. 16; 6, с. 114].

До таких майнових втрат законодавець відносить: а) заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності; б) додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо (ч. 1 ст. 1195 ЦК України). Вказані способи відшкодування шкоди було відтворено і в постанові Пленуму Верховного суду СРСР від 10 червня 1943 р. (п. 6-7, 10), ст. 455 ЦК УРСР 1963 р., а також у дорадянських цивільних кодифікаціях, що діяли на українських землях (ст. 1323 АЦК 1811 р., ст. 660 33Ц 1832 р. та ін.). Однак цей перелік є орієнтовним, тому у випадках, коли потерпілий зазнав інших витрат, що пов'язані з відповідним ушкодженням здоров'я, він має право вимагати й їх відшкодування. Такими ж були підходи римських юристів, які наділяли потерпілого правом на позов за *legis Aquiliae utilis* про відшкодування витрат на лікування та відшкодування втраченого заробітку [7, с. 404].

Відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, здійснюється у вигляді присудження збитків, пов'язаних із втратою потерпілим заробітку. Як зазначав Г.Ф. Шершеневич, для особи, яка одержувала власною працею засоби для існування, шкода могла виражатися у фізичній неможливості подальшої трудової діяльності, а збитки відповідно виражалися у позбавленні чи зменшенні заробітку. Тому якщо при зіткненні екіпажу перевізника з автомобілем Ротшильда першому відірвано руку, то він має право вимагати відшкодування витрат на лікування (ст. 660 33Ц 1842 р.), а також забезпечення існування його і його сім'ї щорічними виплатами (ст. 661 33Ц 1842 р.). А якщо потерпілим з вини перевізника опинився Ротшильд, то він мав право стягнути з перевізника відшкодування витрат на лікування, але не забезпечення існування, так як втрата ним руки не пов'язана із такою майновою шкодою [8, с. 509].

При визначенні розміру заробітку важливу роль відіграє той факт, чи перебувала особа у трудових відносинах. Так, якщо каліцтво чи інше ушкодження здоров'я було завдане особі, яка працювала за трудовим договором, то розмір втраченого заробітку, що підлягав відшкодуванню, визначається у відсотках від середнього місячного заробітку, який потерпілий мав до каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, з урахуванням ступеня (процентів) втрати потерпілим професійної і загальної працездатності, а за його відсутності – загальної працездатності (ч. 1 ст. 1197 ЦК України).

До втраченого заробітку (доходу) включаються всі види оплати праці за трудовим договором за місцем основної роботи і за сумісництвом, з яких сплачується податок на доходи громадян у сумах, нарахованих до вирахування податку. При цьому до втраченого заробітку (доходу) не включаються одноразові виплати, компенсація за невикористану відпустку, вихідна допомога, допомога по вагітності та пологах тощо (ч. 3 ст. 1197 ЦК України). Подібного змісту норма відображена у підп. 4 п. 13 постанови Пленуму № 6. Такі ж правила передбачаються за цивільними кодексами Російської Федерації (ст. 1086), Азербайджану (ст. 1119), Казахстану (ст. 938), Таджикистану (ст. 1102), Узбекистану (ст. 1007), Молдови (ч. 2 ст. 1418).

Уже за ЦК України передбачена норма про те, що «підлягає відшкодуванню шкода, завдана фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я без урахування пенсії, призначеної у зв'язку із втратою здоров'я, або пенсії, яку вона одержувала до цього, а також інших доходів» (ч. 3 ст. 1195). Це означає, що потерпілий має право на одержання одночасно: 1) відшкодування від завдавача шкоди в повному обсязі за правилами деліктних зобов'язань; 2) одержання пенсій або допомоги у порядку соціального страхування за правилами соціального страхування. Відповідно орган соціального страхування не має права на пред'явлення регресної вимоги до винної особи у розмірі виплаченого нею страхового відшкодування, так як відносини із права регресу регулюються правилами деліктних зобов'язань (ч. 1 ст. 1191 ЦК України), а не соціального страхування. Такий підхід до порядку відшкодування шкоди є новим для законодавства України, як і для законодавства інших країн СНД (ч. 2 ст. 1085 ЦК Російської Федерації, ст. 1118.2 ЦК Азербайджану, ч. 2 ст. 1006 ЦК Узбекистану, ч. 3 ст. 1418 ЦК Молдови, ч. 2 ст. 937 ЦК Казахстану, ч. 2 ст. 1101 ЦК Таджикистану).

За радянських часів та до моменту набуття юридичної сили ЦК України була конструкція порядку відшкодування шкоди, завданої здоров'ю застрахованої особи іншою. Згідно з постановою Пленуму Верховного суду СРСР від 10 червня 1943 р. № 11/М/6/у суд повинен був брати до ува-

ги призначену потерпілому пенсію або допомогу по соціальному страхуванню або соціальному забезпеченню і на відповідну суму зменшити розмір присудженого відшкодування (п. 9.). Подібне правило передбачено і в постанові Пленуму № 6 (ч. 3 п. 12). Тобто шкода відшкодовувалася за двома правилами: 1) соціального страхування; 2) деліктних зобов'язань. З вимогою про відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, потерпілий спочатку звертався до Фонду соціального страхування для виплати пенсії або допомоги в порядку соціального страхування. Якщо він не одержував від страховика повного покриття завданої шкоди, тоді він мав право на додаткову вимогу до завдавача шкоди. Тобто відповідальність особи, яка завдала ушкодження здоров'я потерпілого, була «додатковою», що випливало зі змісту ст. ст. 413 і 414 ЦК УРСР 1922 р., ч. 1 ст. 457 ЦК УРСР 1963 р. Водночас орган соціального страхування незалежно від розміру суми страхового відшкодування мав право регресної вимоги до того, хто завдав своїми протиправними діями або бездіяльністю ушкодження здоров'я особі (ч. 2 ст. 413 і ст. 414 ЦК УРСР 1922 р; ст. 460 ЦК УРСР 1963 р.).

Такий підхід до порядку відшкодування є неправильним. Пенсії та соціальні допомоги є способами соціального захисту, завдяки яким держава реалізує свою соціальну функцію, тому такі відносини не є цивільно-правовими. Відповідно виплати у порядку відшкодування шкоди, завданої каліцтвом фізичній особі або іншого ушкодження здоров'я, є способами захисту порушених суб'єктивних цивільних прав. Тому мова йде про різний правовий характер правовідносин, у межах яких здійснюються відповідні виплати органом соціального страхування. Вказаний недолік у законодавстві та судовій практиці було усунуто прийняттям ЦК України.

Таким чином, присуджуючи відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, суд повинен виходити з того, що потерпілому необхідно надати відшкодування в повному обсязі відповідно до ст. 1166 ЦК України. По-перше, при визначенні розміру шкоди враховуються як реальні збитки, так і упущена вигода. По-друге, при визначенні того, які витрати підлягають відшкодуванню, необхідно виходити з того, що ці витрати повинні у найбільш повній мірі забезпечувати відновлення попереднього стану здоров'я громадянина. При цьому, як слушно зазначає Ю.А. Данишвіва, відшкодування додаткових витрати повинно здійснюватися виходячи з оптимальної можливості медицини без обмеження відшкодування певною сумою [2, с. 97].

За цим деліктом будь-яке діяння, яким завдається ушкодження здоров'я фізичної особи, припускається протиправним; вважати його одразу протиправним не можна. Це зумовлено тим, що життя та здоров'я фізичної особи визнається вищою соціальною цінністю, тому встановлена заборона їх ушко-

дження, а правовідносини, які опосередковують відповідні блага, мають абсолютний характер.

Певними особливостями наділений також і причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та завданою шкодою. У цих деліктних зобов'язаннях він має складний характер, що зумовлено специфікою завданої шкоди. Тобто слід доводити наявність причинно-наслідкового зв'язку не тільки між протиправним діянням і ушкодженням здоров'я, але й зв'язок між ушкодженням здоров'я і понесеними майновими витратами.

Римська правова традиція прослідковується й у тому, що обов'язок відшкодувати шкоду, завдану здоров'ю, виникає за наявності вини її завдавача (ч. 1 ст. 1166 ЦК України). Водночас форма вини для виникнення зобов'язання не має значення. Тому сентенція римського юриста Павла має значення і сьогодні: «За позовом згідно з законом Аквілія караються умисел і груба необережність» (D. 9. 2. 30. 3).

Як і за загальними правилами, вина завдавача шкоди за цим деліктом припускається до моменту, коли він не доведе відсутність своєї вини. Однак у випадках, передбачених законом, шкода, завдана здоров'ю, відшкодовується незалежно від вини її завдавача (ст. 1173 –1176, 1187 ЦК України). А в окремих випадках, що прямо передбачені законом, шкода, яка завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії непереборної сили також може підлягати відшкодуванню (ч. 3 ст. 1166 ЦК України).

Особливий порядок відшкодування шкоди склався в судовій практиці для випадків завдання ушкодження здоров'я для осіб, які не досягли віку повноліття (дітей). Це зумовлено тим, що обсяг відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я дитини, в частці відшкодування втраченого потерпілим заробітку неможливо встановити, виходячи із загальних критеріїв. Тому було розроблено спеціальні правила для визначення розміру завданих збитків.

Згідно з ЦК України право на відшкодування шкоди у зв'язку із втратою або зменшенням працездатності вже мають потерпілі 14 років (учні – 18 років), виходячи з розміру встановленої законом мінімальної заробітної плати. А якщо на момент ушкодження здоров'я неповнолітня особа мала заробіток, шкода повинна бути відшкодована їй виходячи з розміру її заробітку, але не нижче встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати (ст. 1199). Така ж позиція була відображена радянським законодавством (ст. 403 ЦК УРСР 1922 р.; ст. 462 ЦК УРСР 1963 р.), але відрізнялася від сучасного цивільного законодавства іншою віковою категорією потерпілих дітей та розміром заробітної плати. Відрізняється від викладеної позиції деяких країн СНД щодо визначення розміру втраченого заробітку за цивільними кодексами.

Так, за ЦК Російської Федерації неповнолітньому відшкодовується шкода в розмірі прожиткового мінімуму працездатного населення всієї країни (ч. 2 ст. 1087); за цивільними кодексами Азербайджану (ст. 1120.2), Узбекистану (ст. 1008), Таджикистану (ч. 2 ст. 1103) відшкодування здійснюється виходячи із п'ятикратного мінімуму розміру заробітної плати, встановленої законодавством; згідно з ЦК Казахстану – виходячи із десятикратного встановленого законодавчими актами місячного розрахункового показника (ст. 937).

Відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я потерпілого, здійснюється щомісячними платежами (ст. 1202 ЦК України). Це зумовлено тим, що особа, яка повинна відшкодувати таку шкоду, отримує свій заробіток переважно в помісячному режимі. Історії цивільного законодавства був відомий й інший режим сплати грошового відшкодування. Так, згідно з ЗЗЦ 1832 р. завдавач шкоди зобов'язаний був щорічно сплачувати визначену судом грошову суму (ст. 661).

За наявності обставин, які мають істотне значення, та з урахуванням матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, сума відшкодування може бути виплачена одноразово, але не більш як за три роки наперед (підп. 5 п. 22 постанови Пленуму № 6; абз. 2 ч.1 ст. 1202 ЦК України). Суд може брати до уваги й зацікавленість відповідача у виплаті грошової суми одноразово та з'ясувати намір відповідача щодо перспективи одержання разового відшкодування. В окремих випадках, до яких належить стягнення додаткових витрат, таке відшкодування може бути здійснене наперед у межах строків, встановлених на основі висновку відповідної лікарської експертизи, а також у разі необхідності попередньої оплати послуг і майна (придбання путівки, оплата проїзду, оплата спеціальних транспортних засобів тощо) (ч. 2 ст. 1202 ЦК України; підп. 5 п. 22 постанови Пленуму № 6). Подібно змісту норма була передбачена і в проекті ЦУ Російської імперії 1905 р. (ч. 2 ст. 2617).

Рецепція римського приватного права також убачається в обов'язку відшкодувати шкоду, завдану життю фізичної особи, її смерті. Специфіка такого деліктного зобов'язання полягає в тому, що наслідком протиправної поведінки є смерть людини, тому остання не може виступати суб'єктом деліктних правовідносин, оскільки зі смертю припиняється її право – та дієздатність. У таких правовідносинах не може бути й правонаступництва у зв'язку із особистим характером права вимоги. Відповідно причинний зв'язок встановлюється через факт смерті фізичної особи (причина), результатом чого є майнові втрати інших осіб (наслідок). Такий підхід вважається винятком із загального правила прямого причинного зв'язку у фактичному складі.

Згідно з ч. 1 ст. 1200 ЦК України у випадку смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. На відміну від ЦК УРСР 1922 р., у подальших цивільних кодифікаціях законодавець закріпив виключний перелік таких осіб, зокрема у ч. 1 ст. 1200 ЦК України.

Подібно до змісту норми були відомі й іншим законодавчим актам, що діяли на українських землях. Так, згідно з 33Ц 1842 р. таке утримання одержували члени сім'ї померлого до набуття чи одержання ними інших засобів існування, чи, іншими словами, батьки вбитого – до їх смерті, його вдова – до укладення нового шлюбу, сини – до повноліття, а доньки – до укладення шлюбу (ст. 657). Надавалося право на відшкодування за АЦК 1811 р. не лише дружині і дітям, але й іншим особам, яким шкоди було завдано внаслідок смерті, тобто тим, хто мав право на утримання чи тим, хто за договором одержував ренту, обумовлену життям померлого, чи яких позбавлено внаслідок смерті особи права користування (ст. 1327).

Слід зазначити, що вперше до переліку осіб, які мали право на одержання утримання від завдавача шкоди включено тих, хто на день смерті за законом мав або надалі зміг би набути право на одержання утримання як від особи, життя якої позбавили, так і тих осіб, які були зачаті до завдання смерті особі, обов'язком якої було б надання їм утримання у проекті ЦУ Російської імперії 1905 р. (ст. 2619).

Таким особам відповідно до ч. 2 ст. 1200 ЦК України впродовж вказаного строку відшкодовується шкода у розмірі середньомісячного заробітку (доходу) потерпілого з вирахуванням частки, яка припадала на нього самого та працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. Середньомісячний заробіток (дохід) потерпілого розраховується за аналогічними правилами, які встановлені для відшкодування шкоди, що завдана каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я (ст. 1197 ЦК України). При цьому до складу доходів потерпілого також включаються пенсія, суми, що належали йому за договором довічного утримання (догляду), та інші аналогічні виплати, які він одержував. Таке правило є новим для цивільного законодавства України.

Визначений сукупний розмір відшкодування не може бути зменшений навіть у випадку, коли завданню смерті сприяла вина потерпілого (ч. 3 ст. 1193 ЦК України). І лише залежно від матеріального становища потерпілого (крім випадків, коли шкоди завдано вчиненням злочину) суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, що завдана фізичною особою (ч. 4 ст. 1193 ЦК України).

Однак слід зауважити, що до розміру відшкодування, який виплачується уповноваженим особам внаслідок смерті годувальника, не зараховується розмір пенсії, призначеної внаслідок втрати годувальника, та інші їхні доходи (ч.3 ст.1200 ЦК України). Тобто в цій статті повторюється правило про недопустимість зарахування будь-яких видів пенсій за рахунок відшкодування шкоди.

Визначений кінцевий розмір відшкодування, обчислений для кожного з осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, не підлягає подальшому перерахунку, крім випадків: а) народження дитини, зачатої за життя і народженої після смерті годувальника; б) призначення (припинення) виплати відшкодування особам, що здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого (ч. 4 ст. 1200 ЦК України). У цьому разі частка заробітку, що припадає на кожного з них, визначається, виходячи з фактичного числа утриманців потерпілого, а також непрацездатних осіб, які не були на його утриманні, але мали на це право.

Відшкодування шкоди, завданої життям потерпілого, здійснюється щомісячними платежами (ст. 1202 ЦК України). Таке правило було відображено і в п. 24 постанови № 11/М/6/у Пленуму Верховного суду СРСР від 10 червня 1943 р., ст. 465 ЦК УРСР 1963 р. Воно було передбачено і в проекті ЦУ Російської імперії 1905 р., де пропонувалося призначати утримання як періодичний платіж, що видавався за місяць і не більше ніж за три місяці наперед; за проханням потерпілого суд міг, якщо вважав це справедливим, присудити відповідача до одноразового платежу капіталу замість надання утримання (ч. 2 ст. 2614).

Окрім відшкодування шкоди у зв'язку зі смертю годувальника, на завдавача покладался обов'язок повернути витрати на поховання померлого (ст. 1201 ЦК України). При цьому витрати на поховання поверталися тим особам, що їх понесли. Тому вимоги про стягнення таких витрат могли пред'являтися як особами, які мали право на відшкодування шкоди у зв'язку зі смертю годувальника, так і сторонніми до потерпілого особами, які фактично понесли ці витрати. Вказаний розмір відшкодування було розширено шляхом віднесення до нього витрат на виготовлення надгробного пам'ятника й огорож. Розмір таких витрат визначається виходячи з їх фактичної вартості, але не вище граничної вартості стандартних пам'ятників і огорож в даній місцевості (п. 24 постанови Пленуму № 6). Подібні правила були передбачені і в ст. 409 ЦК УРСР 1922 р., ст. 459 ЦК УРСР 1963 р. Вони були відомі й за дорадянських часів, наприклад згідно з 33Ц 1832 р. із майна особи, яка позбавила будь-кого життя, вираховувалися витрати на його поховання (ст. 658).

Викладена правова конструкція деліктних зобов'язань внаслідок завдання смерті в Україні передбачається в цивільних кодексах Узбекистану (ст. 1009, 1010), Російської Федерації (ст. 1088, 1089), Азербайджану (ст. 1121, 1122), Казахстану (ст. 940, 941). Вирізняється позиція законодавства Туркменістану (ЦК ст. 1041) та Грузії (ЦК ст. 1006), де встановлена загальна норма про відшкодування шкоди у випадку смерті потерпілого: така шкода повинна бути відшкодована шляхом призначення утримання особам, утримання яких покладалося на померлого; обов'язок утримання за домовленістю може бути замінено разовим відшкодуванням за наявності для цього важливих підстав.

Висновок. Особливість зобов'язань внаслідок завдання шкоди здоров'ю і життю фізичної особи полягає в об'єкті посягання та шкідливих наслідках. Об'єктом посягання є немайнові права і блага,

тому завдається фізичній особі немайнова шкода, яка не має вартісного вираження. Проте при такому порушенні у потерпілої особи з'являються додаткові витрати або втрати будь-яких матеріальних благ, пільг, тому відшкодування немайнової шкоди набуває матеріального характеру. Отже, у випадку ушкодження здоров'я і завданні смерті фізичної особи можна говорити про можливість існування немайнової шкоди, пов'язаної з майном. Таким же був підхід римських юристів, які вирішували справи про відшкодування шкоди, завданої здоров'ю і життю людини, за правилами про відшкодування майнової шкоди із деліктів *furtum* та *damnum injuria datum*. Отже, під впливом римського приватного права формувалися норми про відшкодування шкоди, завданої здоров'ю і життю фізичної особи в Україні, як і в інших країн СНД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов С.Е. Имущественная ответственность за вред, причиненный личности / С.Е. Донцов, М.Я. Маринина. – М. : Юрид. лит., 1986. – 160 с.
2. Данышева Ю.А. Обязательства вследствие причинения вреда жизни и здоровью работника : дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Данышева Юлия Анатольевна. – М., 2004. – 154с.
3. Ульянищев В.Г. Страхование внедоговорной гражданской ответственности в советском и иностранном праве : автореф. дисс. на соискание степени канд. юр. наук: спец. 12. 00. 03. «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / В.Г. Ульянищев. – М., 1982. – 16 с.
4. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения / Е.А. Флейшиц. – М. : Гос. Изд-во юрид. лит., 1951. – 239 с.
5. Эрделевский А.М. Моральный вред: соотношение с другими видами вреда / А.М. Эрделевский // Российская юстиция. – 1998. – № 6. – С.19-21.
6. Яичков К.К. Права, возникающие в связи с потерей здоровья / К.К. Яичков. – М. : Изд-во «Наука», 1964. – 166 с.
7. Гримм Д.Д. Лекции по догме римского права / Д.Д. Гримм; [под. ред. и с предисловием В.А. Томсинова]. – М. : «Зерцало», 2003. – 496 с. – (Серия «Русское юридическое наследие»).
8. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 720 с.

Гринько Світлана Дмитрівна

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ВНАСЛІДОК ЗАВДАННЯ ШКОДИ ОСОБИ

Стаття присвячена характеристиці загальних положень зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди особі. Досліджено походження зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди особі. Визначено прогалини та недоліки цивільного-правового регулювання відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої особі в Україні.

Ключові слова: зобов'язання, шкода, відшкодування, особа, здоров'я, життя.

Гринько Светлана Дмитриевна

ОБЯЗАТЕЛЬСТВА, ВОЗНИКАЮЩИЕ ВСЛЕДСТВИЕ ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена характеристике общих положений обязательств, возникающих вследствие причинения вреда личности. Исследованы происхождение обязательств, возникающих вследствие причинения вреда личности. Определены пробелы и недостатки гражданско-правового регулирования отношений, связанных с возмещением вреда, причиненного личности в Украине.

Ключевые слова: обязательства, вред, возмещение, личность, здоровье, жизнь.

Grynko Svetlana Dmitrievna

Obligations arising from damage to person

The article is devoted to the characterization of the general provisions of obligations arising from damage to person. The origin of the obligations arising from damage to person. Defined gaps and shortcomings of civil legal regulation of relations connected with damages caused by a person in Ukraine.

Keywords: obligations, damage, compensation, person, health, and life.